

TARRACO

B I E N N A L

ACTES

2^{ON} CONGRÉS INTERNACIONAL
D'ARQUEOLOGIA I MÓN ANTIC

AUGUST I LES PROVÍNCIES OCCIDENTALS
2000 ANIVERSARI DE LA MORT D'AUGUST

VOLUM 2

TARRACO

B I E N N A L

ACTES

2^{ON} CONGRÉS INTERNACIONAL D'ARQUEOLOGIA I MÓN ANTIC

AUGUST I LES PROVÍNCIES OCCIDENTALS
2000 ANIVERSARI DE LA MORT D'AUGUST

TARRAGONA, 26-29 DE NOVEMBRE DE 2014

EDICIÓ A CURA DE
JORDI LÓPEZ VILAR

VOLUM 2

TARRAGONA, 2015

Comitè científic

Maria Adserias Sans – Serveis Territorials de Cultura – Generalitat de Catalunya
Lluís Balart Boïgues – Museu d’Història de Tarragona
Francesc Barriach Molas – Reial Societat Arqueològica Tarraconense
Joan Gómez Pallarès – Institut Català d’Arqueologia Clàssica
Jordi López Vilar (secretari) – Institut Català d’Arqueologia Clàssica
Joan Josep Marca – Fundació Privada Mútua Catalana
Ramón Marrugat Cuyàs – Fundació Privada Mútua Catalana
Maite Miró i Alaix – Serveis Territorials de Cultura – Generalitat de Catalunya
Andreu Muñoz Melgar – Arquebisbat de Tarragona
Lluís Piñol Masgoret – Museu d’Història de Tarragona
Antoni Pujol Niubó – Fundació Privada Mútua Catalana
Isabel Rodà de Llanza – Universitat Autònoma de Barcelona – Institut Català d’Arqueologia Clàssica
Francesc Roig i Queralt – Fundació Privada Mútua Catalana
Joaquín Ruiz de Arbulo – Universitat Rovira i Virgili. Càtedra d’Arqueologia
Francesc Tarrats Bou – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona

Tots els articles d’aquestes Actes han estat sotmesos a un procés d’avaluació per parells cecs (*peer review*).

© de l’edició, Fundació Privada Mútua Catalana

© del text, els autors

© de les fotografies i il·lustracions, els autors, llevat que s’indiqui el contrari

Primera edició: Novembre de 2015

Maquetació i impressió: Impremta Torrell

Disseny de la coberta: Xavier Braña - Edimark

Fotografies de la coberta: Jennifer Stone (Dreamstime) i Jaume Benages

Dipòsit Legal: T 1547-2015

ISBN: 978-84-608-3860-9

ISBN obra completa: 978-84-608-3793-0

ÍNDIX

VOLUM 1

Le trasformazioni urbanistiche nell mondo romano fra la tarda repubblica e l'età augustea. FABRIZIO PESANDO	15
El programa decorativo de la casa de Octaviano en el Palatino. RICARDO MAR, PATRIZIO PENSABENE	29
<i>Et te, o puer (...), qui omnia nomini debes</i> ¿Por qué llamar Octaviano al joven César?. FRANCISCO BELTRÁN LLORIS	45
Il rinnovamento edilizio di Ercolano in età augustea e giulio-claudia. MARIA PAOLA GUIDOBALDI	51
Il ruolo degli archi onorari augustei nell'architettura celebrativa della prima età imperiale. SANDRO DE MARIA, MANUEL PARADA LÓPEZ DE CORSELAS	57
Anatomía arquitectónica de un proyecto cambiante. El muro oriental del foro de Augusto en Roma, el aula del coloso y la cabecera del pórtico meridional. DAVID VIVÓ, MARC LAMUÀ	65
Cicli statuari dinastici giulio-claudii. Da immagini del potere a <i>imago urbis</i> . Roma e l'Occidente. MARIO CESARANO	71
Imatge i llegat de Livia Drusilla en les emissions de moneda augusta i alt imperial. MONTSE GUALLARTE SALVAT, PILAR FERNÁNDEZ URIEL	77
La policromía del Augusto de la Prima Porta: una propuesta procedimental. EMMA ZAHONERO MORENO, JESÚS MENDIOLA PUIG	85
Un emperador en el larario. Reformas religiosas en época de Augusto y su repercusión en la ritualidad doméstica. MARÍA PÉREZ RUIZ	93
La batalla de <i>Actium</i> : ¿es posible un estudio técnico a partir de la iconografía?. ALEJANDRO MARTÍN LÓPEZ, GUILLERMO MORALES SERRAT	99
The concept of skeuomorphism and the spread of glass vessels in the Augustan period. JAN-PIETER LÖBBING	105
La influencia de la obra arquitectónica de Augusto en el panorama contemporáneo: la galería de arte de la Universidad de Yale de Louis I. Khan. RUBEN GARCÍA RUBIO	113
<i>Ars et natura</i> en el paisaje político de la Roma de Augusto: <i>urbs in rure, rus in urbe</i> . MANUEL BENDALA	119
Una perspectiva administrativa de la Hispania de Augusto. JUAN MANUEL ABASCAL	129

Octaviano y la adquisición de Hispania (41-40 aC.). LUIS AMELA VALVERDE	141
Hispania en la obra geográfica de Agripa. MANUEL ALBALADEJO VIVERO, JOSÉ MARÍA GÓMEZ FRAILE	151
<i>Pax et migratio</i> : los beneficios de la <i>pax romana</i> para el fenómeno migratorio en la península Ibérica. JOSÉ ORTIZ CÓRDOBA	159
Las influencias del modelo augusteo en la propaganda dinástica julio-claudia. Los ejemplos hispanos. CLAUDIA GARCÍA VILLALBA	165
Augusto y su dinastía en Hispania: escultura y epigrafía. JOSÉ ANTONIO GARRIGUET MATA, DIEGO ROMERO VERA	173
Bimillenario della nascita di Augusto. La rappresentazione delle province augustee della <i>Hispania romana</i> nella Mostra Augustea della Romanità del 1937-1938. ANNA MARIA LIBERATI	179
August i els Pirineus. ORIOL OLESTI VILA	185
La monumentalització dels espais domèstics en època augustal. El cas de la vil·la del Pla de l'Horta i el <i>suburbium</i> de Gerunda. LLUÍS PALAHÍ, DAVID VIVÓ, JOSEP MARIA NOLLA	193
El moment fundacional de la vil·la romana de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona). MARTA PREVOSTI MONCLÚS, RAMON COLL MONTEAGUDO, JORDI BAGÀ PASCUAL	199
<i>Barcino</i> , la topografía de una fundación augustea: trama urbana y edificios públicos. JULIA BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO	207
El Pla Bàrcino: un projecte de ciutat per investigar i donar a conèixer la Colònia <i>Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino</i> . CARMÉ MIRÓ I ALAIX	217
El comercio del vino y los cambios económicos y estructurales en la costa catalana en época de Augusto. RAMON JÁRREGA DOMÍNGUEZ	225
<i>Sant Gregori</i> : una interesante <i>uilla a mare</i> localizada en la costa de Burriana (Castellón, España). JOSEP BENEDITO NÚEZ, JUAN JOSÉ FERRER MAESTRO, JOSÉ MANUEL MELCHOR MONSERRAT	233
Una nueva necrópolis augústea en Sagunto. Los monumentos funerarios de la plaza de la morería. JOSÉ MANUEL MELCHOR MONSERRAT, JOSEP BENEDITO NÚEZ, JUAN JOSÉ FERRER MAESTRO	239
<i>Valentia</i> augustal, ciutat de ficció o ficció de ciutat. ALBERT RIBERA I LACOMBA, ISABEL ESCRIVÀ CHOVER	247
<i>Lucentum</i> : el paisaje urbano augusteo. MANUEL OLCINA DOMÉNECH, ANTONIO GUILABERT MAS, EVA TENDERO PORRAS	255
La reinterpretación de un depósito augusteo: el <i>cantharus</i> de <i>Ilici</i> . ANA M ^a RONDA FEMENIA, MERCEDES TENDERO PORRAS	263

VOLUM 2

Las termas del Puerto de <i>Carthago Nova</i> : un complejo augusteo de larga perduración. MARÍA JOSÉ MADRID, MARTA PAVÍA, JOSÉ MIGUEL NOGUERA CELDRÁN	15
El Puerto de <i>Carthago Nova</i> . Tráfico marítimo a través de los contextos materiales de época augustea. FELIPE CEREZO ANDREO	23
La arquitectura doméstica urbana romana en el valle medio del Ebro: de la tardorrepública a la época de Augusto. LARA ÍÑIGUEZ BERROZPE, PAULA URIBE AGUDO, CARMEN GUIRAL PELEGRÍN	33
Avance a los retratos julio-claudios del foro de la ciudad romana de Los Bañales (Uncastillo, Zaragoza). JAVIER ANDREU PINTADO, LUIS ROMERO NOVELLA, RUBÉN MONTOYA GONZÁLEZ	41
<i>Bilbilis</i> , de ciudad indígena a municipio romano. MANUEL MARTÍN-BUENO, CARLOS SAENZ PRECIADO	49
La arqueología augustea en algunas ciudades del Duero. CESÁREO PÉREZ GONZÁLEZ, EMILIO ILLARREGUI GÓMEZ, PABLO ARRIBAS LOBO	57
<i>Tongobriga civitas "transduriana" na Tarraconense</i> . LINO TAVARES DIAS	67
Estudio arquitectónico del templo de la calle Morería en el <i>forum novum</i> de <i>colonia Patricia</i> . ANA PORTILLO GÓMEZ	75
Una escultura de <i>Divus Augustus Pater</i> localizada en la Bética. CARLOS MÁRQUEZ	81
El teatro de Itálica y su entorno. Evolución del paisaje urbano entre el s. II aC. y el cambio de Era. ÁLVARO JIMÉNEZ SANCHO, FRANCISCO BORJA BARRERA	87
El teatro augusteo de <i>Carteia</i> (San Roque, Cádiz). Nueva documentación arqueológica. LOURDES ROLDÁN GÓMEZ	95
Tras las evidencias del teatro augusteo de <i>Augusta Emerita</i> . PEDRO MATEOS CRUZ, OLIVA RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ	103
El aula sacra del teatro de Mérida. Nuevas consideraciones sobre su concepción arquitectónica y la cronología de su pavimento marmóreo. PEDRO MATEOS CRUZ, BEGOÑA SOLER HUERTAS	111
La arquitectura doméstica de <i>Augusta Emerita</i> durante la etapa augustea (25 aC.- 14 dC.). ÁLVARO CORRALES ÁLVAREZ	119
El comportamiento del mercado cerámico emeritense en época de Augusto. MACARENA BUSTAMANTE ÁLVAREZ	125
El legado de Augusto en Hispania. Descripción de algunos aspectos. THOMAS SCHATTNER	133

<i>Tarraco y Augusto entre la República y el Imperio.</i> JOAQUÍN RUIZ DE ARBULO	151
Devoción por Pompeyo, César y Augusto. Mitelene y Tarraco en tiempos cesaro-augusteos. ISAÍAS ARRAYÁS MORALES	167
Tácito y el templo de Tarraco. Nueva propuesta de interpretación. ELENA CASTILLO RAMÍREZ	171
Más datos sobre el templo del <i>Divus Augustus</i> de <i>Tarraco</i> : a propósito de una nueva inscripción. ANTONIO PEÑA, DIANA GOROSTIDI, JOSEP M. MACIAS, ANDREU MUÑOZ, ISABEL RODÀ, IMMA TEIXELL	181
El templo de Augusto en Tarraco, <i>A. Caecina Severus</i> y la estandarización de la arquitectura gigantesca. JAVIER Á. DOMINGO	191
Aportacions al coneixement del recinte de culte imperial de Tàrraco: clavegueram i accessos a l'actual Pla de la Seu. LLUÍS BALART BOÏGUES, JOAN MENCHON BES, CRISTÒFOR SALOM	197
Aproximació a l'amplada de la via Augusta en el tram urbà de Tàrraco, a les seves portes i a l'altura de la façana del circ. JOSEP LLOP TOUS	205
Textura y color: interpretación del espacio escénico del teatro romano de Tarragona. FERRAN GRIS JEREMIAS, JOSÉ-ALEJANDRO BELTRÁN-CABALLERO, DAVID VIVÓ CODINA	211
Una sala de jocs als afores de Tàrraco: l'aprofitament d'espais de treball com a lloc de serveis. JOSEP F. ROIG PÉREZ, IMMA TEIXELL	221
Nuevos datos sobre la evolución del área portuaria occidental y fluvial de <i>Tarraco</i> . Últimas excavaciones en la UA 15 y en la c/ Vidal i Barraquer (antigua Sofrera Pallarès). MOISÉS DÍAZ, MARC GIMENO, INMACULADA MESAS	229
El muelle sobre pilares de <i>Tarraco</i> en época augustea. Historiografía y Fuentes literarias. PATRICIA TERRADO ORTUÑO	237
Los acueductos romanos de Tarraco: cronología y nuevos tramos. INMA MESAS TORRONTERAS	245
<i>Aqua Augusta a Tarraco?</i> . JORDI LÓPEZ VILAR, DIANA GOROSTIDI	251
La <i>officina lapidaria</i> tarraconense en época augustal: actualización del corpus y primeras consideraciones. DIANA GOROSTIDI, JORDI LÓPEZ VILAR	257
Resums	263

UNA SALA DE JOC ALS AFORES DE TÀRRACO: L'APROFITAMENT D'ESPAIS DE TREBALL COM A LLOC DE SERVEIS

Josep F. Roig, *Codex-Arqueologia i Patrimoni-ICAC*
Immaculada Teixell, *Ajuntament de Tarragona-ICAC*

En els darrers anys, l'edifici modernista del Mercat Central de Tarragona ha estat objecte d'una profunda remodelació. L'execució dels diferents treballs arqueològics associats al projecte constructiu ha permès identificar un volum de restes d'època romana amb una cronologia que va d'inicis segle I dC. a mitjan segle V dC. Fins el moment actual, i a nivell arqueològic, és una àrea bastant desconeguda i amb llacunes, degut a la forta alteració provocada pels processos urbanístics de finals del segle XIX i inicis del XX. Així i tot, podem establir que l'àrea excavada s'ubicaria a extramurs, dins del suburbi occidental de l'antiga Tàrraco, molt propera a l'àrea del fòrum de la Colònia, de la via que discorria pa-

ral·lela a la muralla republicana, i també, a un dels principals accessos oberts a la mateixa, a l'actual plaça de Ponent (MENCHON 2009, 95-96 i 106-107, 113; PAT 2007, 18-20; REMOLÀ 2003, 63-71, 79-82).

Concretament en aquest article centrem el nostre estudi en un antic front d'extracció d'argila i pedra, i com és amortitzat a mitjans segles I dC. construint-hi un edifici amb soterrani on sembla ubicar-se una *taberna lusoria*, tal i com ha mostrat la recuperació de monedes i fitxes de joc en el seu nivell d'ús. També fem referència a les evidències d'accions intencionades, a mode de rituals, que foren executades quan es construï aquest edifici de "serveis".

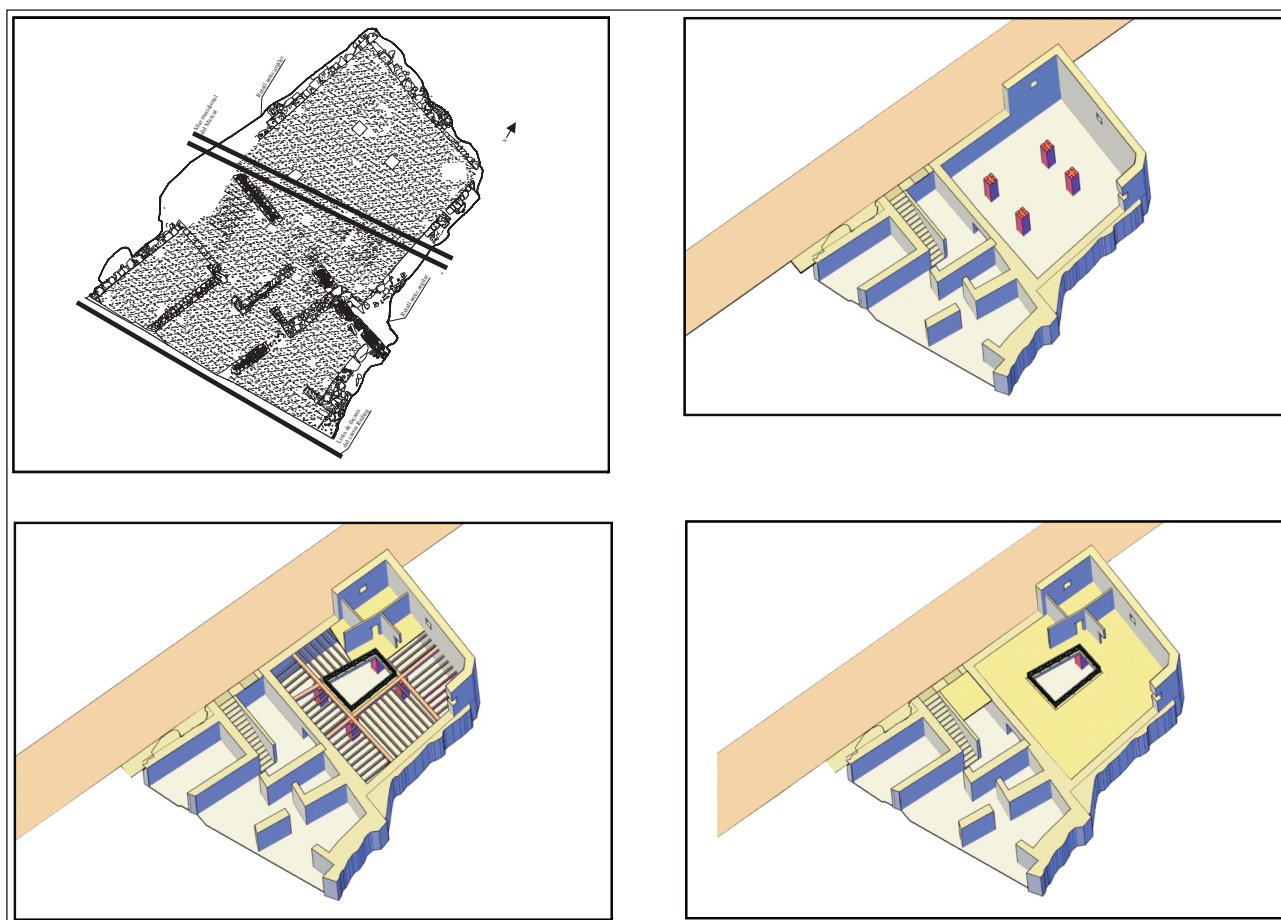

Figura 1. Planta i restitució de l'edifici on s'ha identificat la sala de joc (sense sostre, amb cabirons i amb el sostre que separava planta soterrània de la baixa). La franja correspon a la via que discorria paral·lelament a la muralla romana (Autors: per la planta CODEX, per les propostes restitutives Raquel Casals).

Figura 2.
Conjunt de monedes exhumades al nivell d'ús de la sala de joc.

D'EXTRACCIÓ DE MATÈRIA PRIMA A EDIFICI EXTRAMURS

A tocar de l'esmentada via s'alça a mitjans del segle I dC. un edifici d'almenys dues alçades¹: una planta baixa i una altra de soterrània. És en aquesta on sembla que es practicaren els jocs d'atzar, a mode de *taberna lusoria*². Per a la seva construcció s'aprofità una concavitat preexistent oberta en el subsòl situada en l'actual carrer Reding a l'alçada de l'entrada lateral del Mercat³. Aquesta particularitat de reaprofitament marcà irrefutablement l'aspecte formal de l'edificació, ja que s'adaptà a les mesures en planta del forat preexistent (fig. 1).

Aquest sot preliminar es defineix com a un potent retall antròpic que, conjuntament amb el documentat a la mateixa àrea d'intervenció al carrer del Governador González, ha estat relacionat amb una

zona d'extracció d'argila⁴, de la mateixa manera que en el núm. 4 del passatge de Cobos a tan sols una vintena de metres (TARRATS 2000, 133). Ambdues corresponen a grans depressions emplaçades amb una orientació sud-nord i paral·leles a la muralla de la ciutat que travessaria l'actual plaça Corsini. Cal precisar que l'exhumació de dos tascons de ferro, un d'ells *in situ*, referma la possibilitat que també es portessin a terme tasques d'extracció de pedra (BRÚ *et al.* 2012, 315-318).

El funcionament dels argilers cal ubicar-lo cronològicament durant la primera meitat del segle I dC. Coincideix temporalment amb altres punts de l'àrea excavada del Mercat que, de manera global, fan pensar en tasques destinades a fer front a les necessitats de matèria primera derivades de l'activitat constructiva en aquest moment a l'àrea que ens ocupa (MACIAS 2000, 89; MACIAS I REMOLÀ 2004,

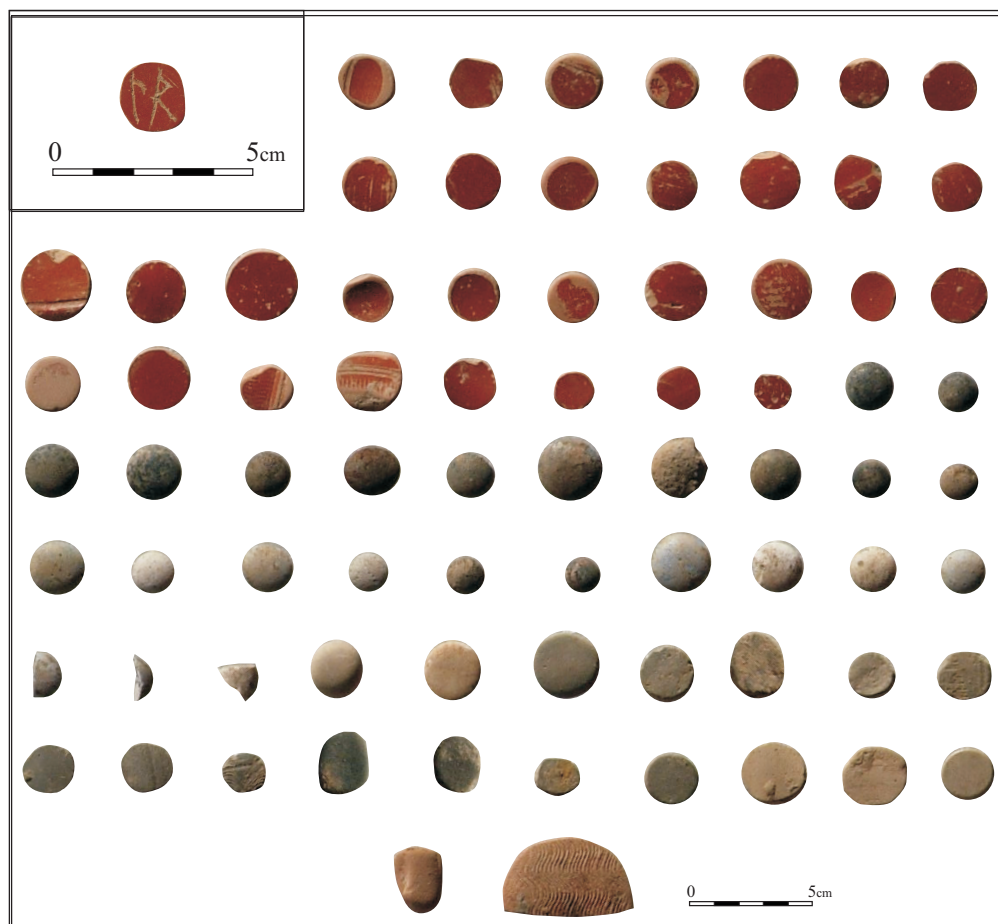
¹ Les mesures màximes són de 21,5 m de llargada per 12,7 m d'amplada i una superfície de 212 m².

² No és l'objectiu d'aquest article diferenciar entre *caupona*, *popina*, *thermopolium*, i altres noms que podien ser usats per a referir-se a un lloc on s'oferia llit, menjar i/o beguda en l'època romana i a on, en moltes d'elles es permetia el joc malgrat ser il·legal (McGUINN 2010, 88). Així, usem el nom de *taberna lusoria* per a referir-nos a aquest estança, sense la pretensió d'assignar aquest qualificatiu a tot l'edifici.

³ Es tracta d'una concavitat rectangular de 22,30 x 15,70 m de la qual no s'ha pogut documentar tota la seva extensió ja que el seu límit meridional s'endinsa més enllà de la línia de façana dels immobles del carrer Reding.

⁴ Altres evidències, tot i que no directes, associades a punts d'extracció d'argila documentades a Tàrraco, ens les suggereixen les restes de la *figlina* excavada a l'actual plaça de la Font (GEBELLÍ 2000, 61-67). Pel que fa a les pedreres s'han identificats al número 37 de la rambla Nova (PAT 2007, 93, fitxa número 291), al número 8 del carrer de Manuel de Falla (PAT 2007, 151, fitxa número 610), al número 11 del carrer Felip Pedrell (PAT 2007, 151, fitxa número 613), al número 10 del carrer Manuel de Falla amb el número 40-42 de l'avinguda Vidal i Barraquer/número 13 del carrer Felip Pedrell (PAT 2007, 152, fitxa número 615) i al número 28 de l'avinguda Vidal i Barraquer amb el número 7 del carrer Robert Gerhard/número 5 del carrer de Frederic Mompou (PAT 2007, 156, fitxa número 644).

Figura 3. Conjunt de fitxes de joc exhumades al nivell d'ús de la sala de joc. L'emmarcada per un quadrat correspon a la peça de TS itàlica amb grafit *post cocturam* PR.

35-36). Formalment aquestes evidències corresponen a restes d'un paviment associat a una possible via amb emprentes de roderes, canalitzacions amb indicis de revestiment de morter de calç per a l'evacuació o captació d'aigües de caire agrícola o industrial i a una sèrie de retalls excavats al substrat geològic⁵ (BRÚ *et al.* 2012, 315-318).

No serà fins a mitjans del segle I dC. que s'amortitzen els dos argilers, coincidint en el moment en que aquest sector de la ciutat es constata una dinàmica expansiva urbanística (BRÚ *et al.* 2012, 318-320; DUPRÉ I REMOLÀ 2002, 42, 47; TARRATS 2000, 134). En concret, l'argiler del carrer del Governador González esdevé un abocador de residus urbans, on s'identifiquen dos moments cronològics –un d'augustal i un posterior de Tiberi a Claudi (CODEX 2013)–; per contra, l'argiler-pedreria del carrer Rending s'aprofita per a construir-hi un edifici (fig. 1).

Una de les primeres accions associades a la seva construcció fou l'abocament de nivells de terra per tal d'alçar l'obra nova des dels fonaments. Els diferents estrats de farciment s'han interpretat com un tot, presentant unes mateixes característiques: co-

loració vermellosa i textura argilosa, amb presència de carbonets, graves i amb l'aparició de fragments de pedra de tipus calcària local. La seva cronologia de mitjan segle I dC. ve assignada per la presència de monedes de Claudi I, de ceràmica tipus Parets Fines (Mayet 35, 36 i 37) i de TS sud-gal·lica (Drag. 15a1, Drag. 18a, Drag. 18b, Drag. 24-25b, Drag. 30a, Drag. 36 i Ritt 5c), així com absència de TS Hispànica (GARCIA *et al.* 1997, 181).

L'edifici degué estar alçat a tocar de la via que discorria paral·lela a la muralla. Pels seus costats est i oest es trobava delimitat per dos potents murs de carreus de pedra tipus Mèdol lligats amb argila, mesures 13x1x1,3 m i 19x0,8x2,6 m respectivament (fig. 3). L'extrem nord de l'edifici era tancat per un mur de 9,7x0,7x1,6 m, bastit amb pedres calcàries locals de mida mitjana, ben escairades i lligades amb argila, una tècnica que recorda a l'*opus vittatum*. Com ja s'ha apuntat, desconeixem com tancaria aquest edifici pel seu costat meridional. En un punt gairebé central de l'àrea descrita, però en sentit est-oest, es bastí un mur amb les mateixes característiques que el citat anteriorment, i de mesures 10x0,6x2 m

⁵ De planta rectangular alineats amb una orientació sud-oest/nord-est, interpretats com a encaixos per encabir-hi la fonamentació carreuada de pilars associats a un possible pòrtic.

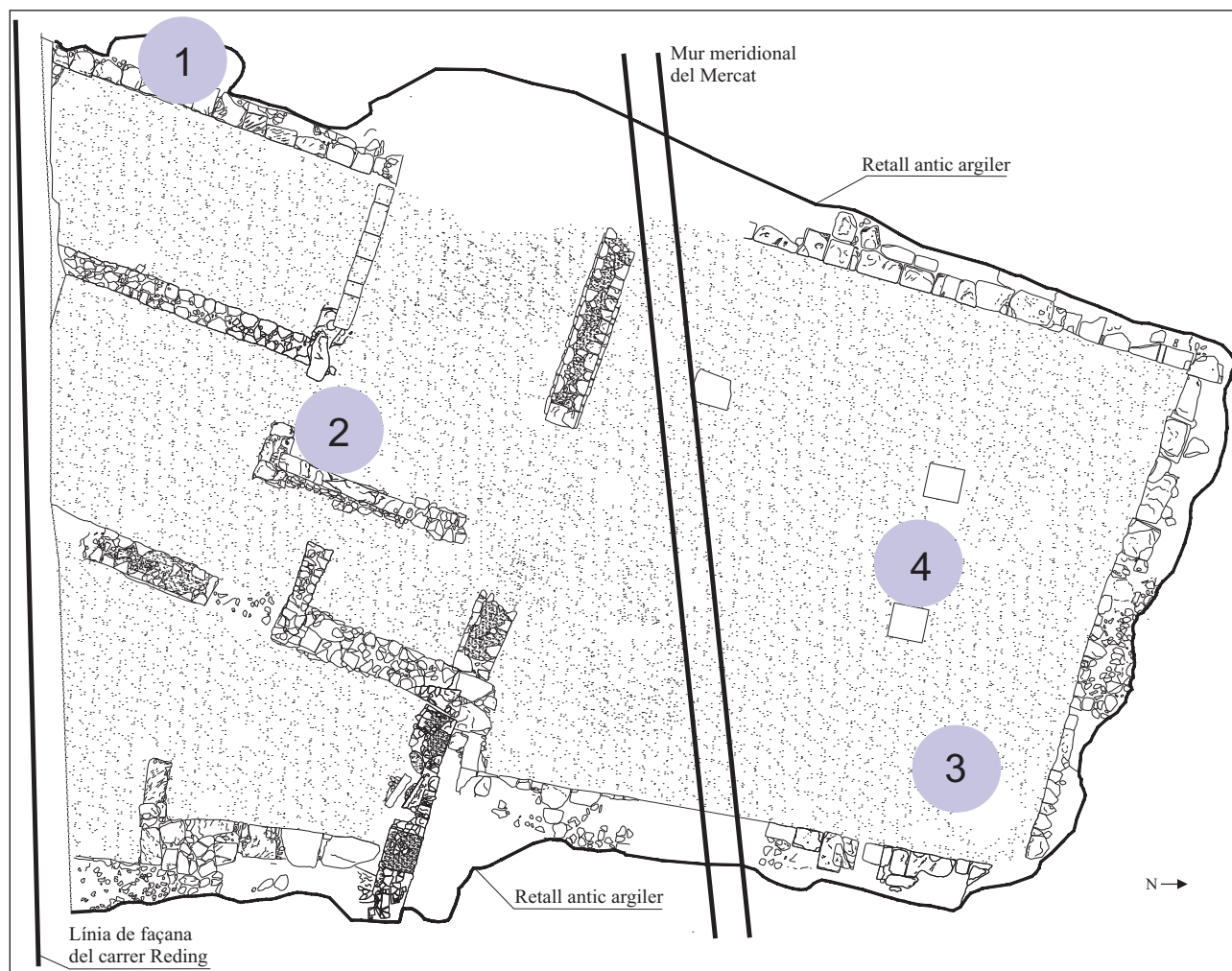

Figura 4. Planta de la zona intervinguda amb la situació dels possibles rituals documentats.

(l'alçada contempla la banquetta de fonamentació). Aquest mur compartimentava l'espai resultant en dues àrees gairebé amb les mateixes dimensions i en facilitava la comunicació mitjançant una porta de muntants carreuats amb pedres tipus Mèdol.

Al mig de l'estança septentrional s'hi identificaren dos grans carreus de pedra tipus Mèdol (0,65x0,62x1,41 m i 0,65x0,62x1,21 m respectivament) i la fonamentació d'un tercer. La disposició en planta d'aquests tres elements exigeix l'existència d'un quart, no conservat per la fonamentació de l'edifici del Mercat. Per tant, ens trobaríem davant de quatre basaments de columnes que, treballant conjuntament, definien la sustentació per a un sostre fet de cabirons de fusta, tal i com van mostrar les restes exhumades *in situ*.

En el nivell d'ús aquesta estança fou on es recuperaren un total de 85 monedes⁶ i 77 fitxes de joc⁷ (fig. 2 i 3). Aquestes evidències semblen indicar l'ús d'aquesta gran habitació com un espai on es practicà el joc. Es tractaria d'una cambra amb molt poca il·luminació natural, la qual entraria per una obertura central que es disposaria al centre coincidint amb els carreus localitzats. A mode d'*atrium testudinatum*, la llum procediria de les finestres obertes en les façanes de la planta baixa, fet que fa imaginar un sostre pla al disposar de dues plantes (FERNÁNDEZ VEGA 2003, 112). A la sala s'hi accediria per una porta, descrita més amunt, havent baixat abans per unes escales disposades a l'oest, que connectarien amb la planta baixa de l'edifici i amb l'exterior. La ubicació d'aquest accés s'interpreta perquè és l'únic

⁶ La gran majoria de les peces presentaven un altíssim grau d'erosió, tot i així es van poder identificar: 3 asos de Tíberi, 1 as d'Agrippa cònsul, i de l'emperador Claudi I, 1 quadrant, 2 asos i 2 dupondis.

⁷ 33 corresponen a fragments de TS itàlica retallada, una d'elles amb grafit *post cocturam* PR, 4 de parets fines, 1 de vernís negre, 6 de comuna reduïda, 2 de comuna oxidada, 2 de ceràmica rodada, 24 de pasta de vidre, 1 d'os i 4 de petits còdols de riu.

punt on hi manca construcció obrada i on el retall de l'argiler es trobava atalussat, coincidint amb la línia de façana occidental paral·lela a la via ja esmentada.

A Pompeia s'identifiquen tres *cauponae* i un *thermopolium-caupona* on sembla que es pot adscriure la pràctica del joc (VI.10.1, VI.14.28, VI.14.36 i IX.11.2-3), encara que cal tenir en compte que els jocs d'atzar deuriem ser un fet quotidià i normalitzat en aquests tipus d'establiments, circumstància que impossibilita poder identificar una sala de joc únicament per la seva disposició formal (CLARKE 2003, 168; ANGUISSOLA 2010, 493 n. 588). Les *cauponae* de *Salvius* i la de la via del Mercuri (VI.10.1 i VI.14.36) presenten pintures on es representa el joc de daus entre altres escenes del dia a dia a qualsevol taverna (CLARKE 2003, 162-169). La coneguda com a *taberna lusoria aleariorum* (VI.14.28) s'identifica amb l'ús proposat gràcies a una pintada d'un grup de jugadors on fan un prec electoral i també, per la presència d'un *fritillus* en el cartell que anuncia el local (DELLA CORTE 1954, 72-76, 429). Per la seva banda McGinn interpreta aquest espai com a part d'un bordell, on en algunes de les seves estances, es practicava el joc (MCGINN 2010, 291). Per últim, cal fer referència al *thermopolium* d'Asellina (IX.11.2-2) que ha estat associat amb el joc per la troballa de 57 monedes de bronze i 5 de plata, complementat amb un gobelet, tot documentat a la planta superior (LAURENCE 1996, 67).

Dit això, es pot concloure que els exemples de sales de jocs a Pompeia s'ubicaven en espais secundaris i poc visibles des de l'exterior. En el nostre cas, l'habitació on es detecten les traces de joc, compleix ambdues característiques al trobar-se en una planta soterrània amb accés indirecte des de l'exterior.

Pel que fa a la solució arquitectònica emprada al sud del mur de compartimentació, aquesta difereix de l'anterior, ja que en aquest cas, es divideix novament l'espai amb la construcció d'un mur de pedres calcàries locals lligades amb argila i en sentit nord-sud, de mesures 6,5x0,8x1,5 m (fig. 4). La comunicació entre els dos àmbits resultants es feia a través d'una obertura (d'1,38 m de llum i amplada d'uns 0,40 m) formada per dos muntants de carreus de pedra tipus Mèdol i un llindar de petites pedres calcàries locals sense treballar i lligades amb argila.

Mentre que l'estança oriental presenta un cobert de fusta, tal i com van evidenciar les restes de cabirons documentats *in situ* sobre els paviments, l'àmbit occidental es va completar amb la col·locació de dos basaments de columna de pedra tipus Mèdol de gran qualitat, associats a algun tipus de porticat. Els paviments d'aquestes estances eren de terra batuda amb reparacions fetes a partir de concentracions de petits còdols de riu i morter de calç, en el millor dels casos.

Pocs temps després⁸, aquest darrer àmbit més occidental fou compartimentat amb la construcció d'una sèrie de murs i diferents pavimentacions de terra batuda i còdols de riu de petit format, definint quatre noves estances de planta rectangular amb una superfície de 14, 18, 20 i 27 m² respectivament. Amb la finalitat d'assolir un major nombre de cambres aquest espai va ser compartimentat. Aquesta redistribució i la ja citada "normalitat" de la presència del joc en establiments que oferien els serveis de manutenció i allotjament, tempta a associar l'edifici estudiat a un immoble fora ciutat per donar alberg a qui ho reclamés, on podria gaudir de beguda, menjar, joc...⁹

RITUALS D'INICI PER UNA NOVA CONSTRUCCIÓ

Per últim, i amb la prudència que cal atorgar a aquestes línies ja que manca un estudi exhaustiu, volem exposar la troballa del que semblen rituals relacionats amb la intenció de "reparar" l'espai ocupat i/o protegir la futura construcció, assegurant així la perdurabilitat del nou edifici. En quatre punts es varen documentar comportaments estratigràfics que no semblen respondre a tasques de construcció (fig. 4). En el núm. 1 indicat en la figura 4 es recuperaren dues gerretes biansades de comuna oxidada pràcticament senceres entre el mur de tancament occidental i el retall de l'antic argiler, en un espai clarament constructiu que indica la intencionalitat de la deposició d'aquestes peces (fig. 5). Pel que fa al punt 2 i coincidint amb l'espai que es convertiria possiblement amb l'accés a la planta soterrània de l'edifici a construir, cal destacar una concentració d'ossos animals, entre els que s'han diferenciat os-

⁸ Les evidències que ens permeten confirmar aquest canvi en el projecte arquitectònic original provenen de les relacions físiques entre les diferents Unitats Estratigràfiques identificades, sense poder precisar més, ubicant-lo dins de la segona meitat del segle I dC.

⁹ No s'ha localitzat cap evidència que indiqui una funcionalitat de dormitoris o habitacions comunes però cal tenir en compte que és habitual associar les activitats de les *cauponae*, *popinae*... a punts on s'oferia menjar i llit (ANDERSON 1997, 329), de la mateixa manera que es lliga, en alguns casos, a la pràctica de la prostitució (MCGINN 2010, 80; CLARKE 2003, 170).

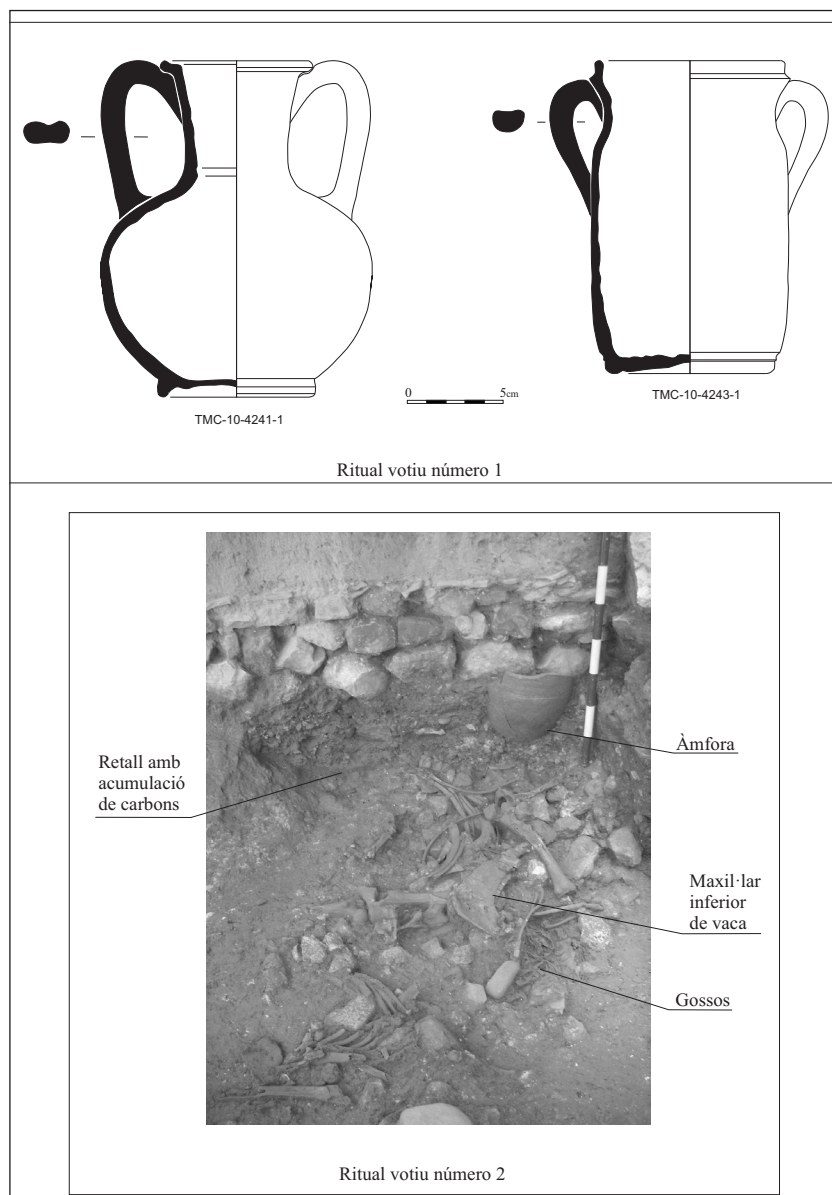

Figura 5. A dalt, gerretes col·locades intencionadament entre el retall constructiu i un dels murs de l'edifici. A sota, el ritual número 2 amb indicació dels diferents elements identificats.

sos en connexió anatòmica de dos gossos i una mandíbula inferior de vaca; aquest conjunt fou dipositat a tocar d'un peu d'àmfora i d'un retall farcit per terra, cendres i carbons (fig. 5). Ambdues realitats, fragment d'àmfora i retall, se situaren en el lloc on s'alçà un dels murs de compartimentació interior de la planta baixa. Per últim, els punts 3 i 4 a tocar de la fonamentació de l'immoble, concretament a una de les columnes que aguantava la planta superior, es disposaren, retallant els farciments constructius, la part anterior d'un altre gos en connexió anatòmica, i un retall de planta rectangular amb els angles arrodonits farcit per una amalgama de cendres, carbons, ossos i fragments ceràmics.

Som conscients que no podem assegurar, per les evidències exposades, que totes elles responen a

rituals ja que, per una banda, no estan realitzats els anàlisis necessaris per conèixer la composició dels farciments ni els estudis exhaustius de fauna i, per altra, els espècimens ceràmics sencers associats a aquest tipus concret de dipòsits són gairebé inexistents. Tot i aquestes dificultats interpretatives sembla que estem davant de rituals d'inici, ofrenes de fundació i construcció¹⁰. Cal estar atent al fet de l'aparició del retall i del fragment d'àmfora documentat en el punt 2 sota d'un mur, assimilable a troballes semblants com ara als terços d'àmfora apareguts a les termes de *Valentia* (RIBERA 2010, 278; 2014, 70), sense oblidar que l'edifici tarraconense del segle I dC. era probablement d'ús privat, i les termes de *Valentia* eren públiques i d'època republicana. També cal fer referència al

¹⁰ Els més comuns eren els sacrificis animals i les deposicions d'aliments dins d'elements ceràmics tal com indica MERRIFIELD (1987).

macellum de l'Almoïna de la mateixa ciutat datat en època imperial i a on s'exhumaren urnes globulars en rases de fonamentació, una de les quals curiosament aparegué seccionada a l'alçada del cos (RIBERA 2010, 290).

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSON, J. C. (1997). *Architecture and Society*, Londres.
- ANGUISSOLA, A. (2010). *Intimità a Pompei. Riser-vatezza, condivisione e prestigio negli ambienti ad alcova di Pompei*, Berlín.
- BRÚ, M.; GARCIA, M.; ROIG, J. F.; TEIXELL, I. (2012). “Noves dades sobre les àrees residencials de la ciutat de Tàrraco”, *Tribuna d'Arqueologia 2010-2011*, Barcelona, p. 313-335.
- CLARKE, J. R. (2001). *Looking at lovemaking. Constructions of sexuality in Roman Art. 100 B.C.-A.D. 250*, University of California Press.
- CLARKE, J. R. (2003). *Art in the lives of ordinary romans. Visual representation and non-elite viewers in Italy. 100 B.C.-A.D. 315*, University of California Press.
- CODEx, (2013). *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades a les Àrees 1, 3 i 6 del Mercat Central de Tarragona (Tarragona, Tarragonès)*, mecanoscrit lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Tarragona.
- DELLA CORTE, M. (1954). *Case ed abitanti di Pompei*, Roma.
- DUPRÉ, X.; REMOLÀ, J. A. (2002). “A propósito de la gestión de los residuos urbanos en Hispania”, *Romula* 1, p. 39-56.
- FERNÁNDEZ VEGA, P. (2003). *La casa romana*, Madrid.
- GARCIA, M.; POCIÑA, C. A.; REMOLÀ, J. A. (1997). “Un context ceràmic d'inicis del segle II dC. a Tàrraco (Hispania Tarraconensis)”, *Pyrenae* 28, Barcelona, p. 179-209.
- GEBELLÍ, P. (2000). “Excavacions arqueològiques a la Plaça de la Font de Tarragona”, a RUIZ DE ARBULO, J., *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tarragona, p. 61-67.
- LAURENCE, R. (1996). *Roman Pompeii. Space and society*, Londres.
- MACIAS, J. M. (2000). “L'urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l'entorn del fòrum de la ciutat”, a RUIZ DE ARBULO, J., *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, Documents d'Arqueologia Clàssica 3, Tarragona, p. 83-106.
- MACIAS, J. M.; FIZ, I.; PIÑOL, LL.; MIRÓ, M. T.; GUITART, J. (2007). *Planimetria Arqueològica de Tàrraco*, Tarragona.
- MACIAS, J. M.; REMOLÀ, J. A. (2004). “Topografia y evolución urbana”, a DUPRÉ, X., *Las capitales provinciales de Hispania 3. Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Roma, p. 27-40.
- MCGINN, T. A. J. (2010). *The economy of prostitution in the roman world. A study social history and the brothel*, < <http://www.press.umich.edu> > [Consulta: gener de 2015].
- MENCHON, J. J., (2009). *La muralla romana de Tarragona: una aproximació*, Barcelona.
- MERRIFIELD, R. (1987). *The archaeology of ritual and magic*, B. T. Batsford, London.
- REMOLÀ, J. A. (2003). “Tàrraco al Renaixement”, *El renaixement de Tàrraco. 1563. Lluís Pons d'Icart i Anton Van den Wyngaerde*, Catàleg de l'exposició, Tarragona, p. 59-89.
- RIBERA, A. (2010). “Depósitos rituales de Valentia (Hispania). De la primera fundación republicana (138 aC.) a la segunda augustea”, en DI GIUSEPPE, H.; SERLORENZI, M., *I riti del costruire nelle acque violente*, *Atti del convegno internazionale di Roma (12-14 giugno di 2008)*, p. 269-294.
- RIBERA, A. (2014). “La fundación de Valentia: historia, arqueología, ritos, basureros y cabañas”, en *Atas Congresso Conquista e Romanização do Vale Do Tejo*, Cira Arqueologia 3, p. 61-84.
- TARRATS, F. (2000). “Tàrraco, topografía urbana y arqueología de los vertederos”, en DUPRÉ, X.; REMOLÀ, J. A., *Sordes Urbis. La eliminación de residuos en la ciudad romana. Actas de la reunión de Roma (15-16 de noviembre de 1996)*, Monografías de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma 24, Roma, p. 129-137.